

در روزهای ابتدایی، که در سازمان حفاظت محیط‌زیست از حفاظت مشارکتی مردم سخن گفته می‌شد، مقاومت‌ها و نگرانی‌های زیادی به وجود می‌آمد. امروز نیز با وجود همه موفقیت‌ها در این زمینه، هنوز پافشاری به استفاده از روش‌های قدیمی حفاظتی در بخشی از بدنه سازمان حفاظت محیط‌زیست، جامعه و متخصصان وجود دارد که باید در فضای تعاملی به سمت تفاهم‌سازی با آن‌ها حرکت کنیم.

باتوجه به مخالفت برخی افراد با دیدگاه حفاظت مشارکتی، در شرایط کنونی باید به دنبال مسیر مناسب برای اهداف و برنامه‌های سازمان، جهت دستیابی به نتیجه درست بود. بنابراین باید با شفاف‌سازی برنامه‌ها، تصمیم‌ها و ارائه اقدامات صورت گرفته و با بهره‌گیری از ظرفیت‌های موجود به حفظ تنوع‌زیستی کشور بپردازیم.

شیوه حفاظت مشارکتی که برای مدیریت پارک ملی گلستان به کار گرفته شد و آنچه که در این منطقه رخ داد، فراتر از حفاظت از محیط‌زیست بود. در اطراف پارک ملی گلستان و در روستاها و شهرهایی که در تعامل با مدیریت پارک بودند و با این شیوه حفاظتی از تنوع‌زیستی آشنا شده بودند، مردم به شوراها محلی و دهیاری‌ها اعتماد و اعتقاد بیشتری داشتند و از این طریق به دستگاه‌های دولتی و حاکمیت دیدگاه مثبت ایجاد شده بود. اگر مردم را ببینیم و برای مردم جایگاه و نقش قائل شویم، بسیاری از مشکلات کشور حل می‌شود و نیاز به اعمال برخی روش‌های خاص برای کنترل نیست.

حفاظت مشارکتی راهکار حفظ تنوع‌زیستی کشور

نازنین ناصری

دکتری علوم و مهندسی محیط‌زیست

شوند، شاهد ایجاد اعتماد، وفاق و همچنین رشد و پیشرفت در هر زمینه‌ای خواهیم بود. در این میان ناگفته نماند، مقدس بودن یک‌گونه در بین برخی از اقوام و عشق آن‌ها به طبیعت و حیات‌وحش نشان از فرهنگ غنی کشور دارد که همواره شکارچی را تبدیل به حامی حیات‌وحش و مردم را در هرگونه اقدام مشارکتی برای حفظ محیط‌زیست و تنوع‌زیستی ایران همراه می‌کند.

«حمید ظهرابی»؛ معاون محیط طبیعی سازمان حفاظت محیط‌زیست

همایش درس آموخته‌های حفاظت مشارکتی به همت انجمن ترویج حفاظت و مدیریت پایدار حیات‌وحش و با همراهی و مشارکت معاونت محیط‌زیست طبیعی و تنوع‌زیستی سازمان حفاظت محیط‌زیست، در تاریخ ۱۳ آبان‌ماه ۱۴۰۳ در سالن اجتماعات شهدای محیط‌زیست سازمان حفاظت محیط‌زیست با رویکردهای حفاظت مبتنی بر مبانی اقتصادی، کمیت و کیفیت فرآیند حفاظت مشارکتی، برنامه‌ریزی راهبردی مبتنی بر تجربیات پروژه‌های پیشین و حفاظت مبتنی بر مشارکت و ارتقا معیشت جوامع محلی و بومی برگزار شد. آن‌چه که پیرامون سخنان کارشناسان و فعالان در این همایش می‌توان نتیجه گرفت، این است که حفظ محیط‌زیست و تنوع‌زیستی کشور با ایجاد جایگاه، نقش و به‌کارگیری مردم محقق خواهد شد. زیرا زمانی که مردم در امور مختلف به عنوان صاحب نظر وارد میدان

«دکتر افشین دانه‌کار» عضو هیئت علمی گروه محیط‌زیست دانشگاه تهران

دو واژه conservation و protection اغلب بصورت اشتباه مورد استفاده قرار گرفته و بسیاری از افراد نمی‌دانند که در کجا و به چه شکل از آن‌ها استفاده کنند. حفاظت در دنیای امروز نه به معنی دست نزدن، بلکه به معنی درست استفاده کردن است. conservation امروزه خود را به صورت مدیریت مصرف و protection در قالب دست نزدن و استفاده غیر مصرفی به نمایش می‌گذارد.

درفرآیند مدیریت پایدار سرزمین شش راهکار حساسیت سنجی، ظرفیت سنجی، پیامد سنجی، سازگار سازی، احیا و بازسازی و مشارکت‌سازی را باید مدنظر قرار داد. اما مشارکت‌سازی چتر همه راهکارها است. سطوح مشارکت‌سازی در کشور شامل پنج سطح مشارکت‌سازی فرامرزی، بین دستگاهی، درون سازمانی، مشارکت‌سازی با بخش خصوصی و مشارکت‌سازی با سازمان‌های مردم نهاد است. در کشور در چهار حوزه ظرفیت مناطق تحت حفاظت بین مرزی (peace parks) وجود دارد. اگر قرار است کار مشارکتی به صورت جدی انجام شود، نگاه باید به سمت بیرون از کشور سوق داده شود. چرا که مرزها برای ما نقاط تهدید نیستند. ایجاد فرصت از مرزها به نفع تقویت دیپلماسی محیط‌زیست است. امضای بیانیه محیط‌زیستی

(Manifest) توسط اعضای دولت می‌تواند بستر تعهد‌آمیزی برای رعایت حداقل‌های محیط‌زیستی برای کاهش فشار بر سازمان محیط‌زیست و فعال کردن استان‌ها از طریق تشکیل ستاد مسئولیت‌های مشترک محیط‌زیستی استان منجر شود که شکلی از مشارکت بین سازمانی است. اگر بخش خصوصی، دانشگاه، نهادهای دولتی و اجتماعی در کنار هم باشند، بخشی از مسائل محیط‌زیست قبل از رسیدن به سازمان و تبدیل شدن به بحران در حوزه منابع آب، پسماند تا محیط‌زیست شهری می‌تواند مدیریت شود. ۱۷ درصد مناطق به صورت اشتراکی بین چند استان قرار دارند. سمنان بیش‌ترین استان درگیر مناطق اشتراکی است و در دهه‌های بعدی اصفهان و آذربایجان شرقی قرار دارند. برای مدیریت این مناطق باید کار مشارکتی درون سازمان تقویت شود تا وقتی یک منطقه بین سه استان است، بدانند با چه مکانیسمی مدیریت مشارکتی آن را انجام دهد.

مشارکت در بخش خصوصی به‌ویژه در مناطق تحت حفاظت باید بازده اقتصادی داشته باشد. هر چیزی که بخواهید حفاظت کنید، باید برای آن ارزش ایجاد کنید. اگر قرار است از حیات‌وحش حفاظت کنیم، ارزش حیات‌وحش باید برای دولت و جامعه محلی روشن شود که با بازسازی مناسب می‌توان این ارزش را ایجاد کرد. مشارکت خواسته‌شده از جامعه محلی و بخش خصوصی باید بازده اقتصادی داشته باشد. حتی اگر قرق خصوصی داشته باشند، بهره‌برداری از تولیدات حیات‌وحش، بهره‌برداری از خدمات اکوسیستم است. سازمان محیط‌زیست باید به سمت بهره‌برداری متعادل، متوازن و خردمندانه از خدمات اکوسیستم در حوزه‌های گیاهی، جانوری و منابع غیر زنده آب و خاک حرکت کند.

در IUCN شش طبقه وجود دارد؛ هرچه از طبقه یک به سمت طبقه ششم حرکت کنیم حضور انسان

و بهره‌برداری خردمندانه بیش‌تر می‌شود و باتوجه به این‌که ایران در طبقه چهارم متوقف شده، توصیه می‌شود طبقه پنج IUCN در کشور فعال شود. اگر این طبقه ایجاد شود، تمام قرق‌های خصوصی با این عنوان می‌توانند ظرفیت مجدد برای حفاظت ایجاد کنند. از دیگر راهکارها، تدوین دستورالعمل مشارکت اقتصادی بخش خصوصی در بهره‌برداری از خدمات اکوسیستمی بوده که باید بازده اقتصادی داشته باشد. در غیر این صورت تمام قرق‌های خصوصی به شکست منجر می‌شود.

*منصور آباد؛ پرتعارض‌ترین منطقه با موفق‌ترین نتیجه در حفاظت مشارکتی

منطقه حفاظت‌گاه منصورآباد رفسنجان برخاسته از نگاه شکارچیان منطقه نسبت به کاهش حیات‌وحش منصورآباد است که با همه فراز و نشیب‌ها توانسته است امروز به عنوان یک نمونه موفق در حفاظت مشارکتی خود را به نمایش بگذارد.

«حامد ابوالقاسمی» کارشناس راهبری حفاظت و مدیر حفاظت‌گاه منصورآباد رفسنجان

مشارکت یعنی ذی‌نفعان در یک موضوع مشخص، در تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری و اجرا، دخیل، توانمند و مطلع باشند. به طوری که بعد از طرح مسئله،

باید ذی‌نفعان را شناسایی و در شکل حداکثری، آن‌ها را در حفاظت مشارکتی دخیل کرد. سال ۱۳۸۷ گروه ۱۵

بعد، تجزیه و تحلیل با کمک مردم و دریافت اطلاعات از آن‌ها بود؛ زیرا بازسازی یک گونه در صورت واقف بودن مردم منطقه به از دست رفتن آن راحت‌تر بوده و اقوام عرب ساکن این منطقه در این زمینه بسیار مهمان‌پذیر و همراه بودند. تجزیه تحلیل با مردم از دو طریق مصاحبه چهره به چهره و پرسش‌نامه صورت گرفت. اعتماد سازی، شناخت مردم روستاها و مشکلات معیشتی و محیط‌زیستی آن‌ها و تهیه سرفصل‌های آموزشی جهت آشنایی مردم منطقه با گوزن زرد از اقدامات انجام شده برای معرفی گوزن زرد بود.

استقبال مردم از گوزن زرد بیش‌تر به دلیل مقدس بودن این گونه در میان آن‌ها بود. زیرا در گذشته از شاخ گوزن به عنوان دیوارکوب برای ایجاد برکت در خانه استفاده می‌کردند و حضور آن‌ها در این پروژه به واسطه عشقی بود که نسبت به گوزن زرد داشتند.

به دلیل این‌که مرز زیستگاه دز در کنار زمین‌های کشاورزی قرار دارد، از طرفی دامداران به منطقه نیز وارد می‌شدند و به واسطه داشتن دام‌های بزرگ و عدم شناخت از گوزن زرد، برای این‌گونه تهدید ایجاد می‌کردند، از طریق برگزاری کارگاه‌ها، آموزش‌ها و توانمندسازی این تهدید برطرف شد. همچنین ابزار آموزشی از جمله پوسترهای اینفوگرافیک گوزن زرد در اختیار سمن‌ها و توصیه‌نامه حفاظتی در اختیار دامداران و کشاورزان قرار داده شد که اگر زمانی با گوزن زرد مواجه شدند، آگاه باشند که چه مواردی را باید انجام دهند.

احیای حیات وحش از طریق پیوند

شکارچیان با طبیعت

در همایش درس آموخته‌های حفاظت مشارکتی، دو نکته مهم توجه به جوامع محلی و معیشت آن‌ها، همواره در سخنان کارشناسان و فعالان عرصه حیات وحش و محیط‌زیست تکرار می‌شد. توجه به اقتصاد ذی‌نفعان و استفاده از ظرفیت شکارچیان حیات وحش در امر حفاظت، نگاه

«فرشاد اسکندری» کارشناس حیات وحش و مدیر عامل موسسه شیردال

در سال ۱۳۹۵ برنامه‌ای برای مدیریت گوزن زرد ایرانی در کشور تدوین و چند نقطه از زیستگاه تاریخی گوزن زرد برای معرفی مجدد این گونه به زیستگاه‌های اصلی آن انتخاب شد. باتوجه به این‌که استان خوزستان زادگاه اصلی گوزن زرد است، فرضیه‌ای مطرح شد، مبنی بر این‌که احتمال برگرداندن گوزن زرد به طبیعت در این منطقه بیشتر است. بنابراین در سال ۱۳۹۶ تعداد سه راس گوزن زرد، شامل دو ماده و یک نر، در این زیستگاه توسط همکاران حیات وحش رهاسازی و در سال ۱۳۹۸ نیز ۱۷ راس در بییشه‌زارهای دز معرفی شد. نتیجه پایش‌های انجام شده نشان از دارا بودن پتانسیل برای برگرداندن گوزن زرد به این منطقه بود تا شاهد حضور گوزن‌های زرد در زیستگاه اصلی خود باشیم.

برای برگرداندن گوزن زرد در این منطقه نیاز به همراهی مردم بود؛ باتوجه به کمبود نیرو در مجموعه پارک ملی دز، بهترین راه، کمک گرفتن از خود مردم و آغاز راه حفاظت مشارکتی در پارک ملی دز بود. در نهایت، در اردیبهشت ۱۴۰۱ فعالیت‌های میدانی در منطقه آغاز و ۳۹ فعالیت برای دو سال اخیر در منطقه در نظر گرفته و ۱۲ روستا در محدوده پارک ملی دز به عنوان پایلوت برای همکاری جوامع محلی انتخاب شدند.

مهم‌ترین مسئله در حفاظت مشارکتی معرفی اقدامات و آشنایی با گوزن زرد بود. بسیاری از کودکان، جوانان و حتی افراد میانسال با گونه گوزن زرد، به دلیل این‌که ۶۰ سال پیش در این زیستگاه منقرض شده بود، آشنایی نداشتند. بنابراین آگاهی‌رسانی در اولویت قرار داشت که لازمه آن انجام اقدامات پایه و جمع‌آوری اطلاعات بود. از این جهت در گام اول آموزش تیم مسئول، و تجزیه و تحلیل‌های درون تیمی با توجه به رویکرد حفاظت مشارکتی صورت گرفت. گام

نفره‌ای از شکارچیان رفسنجان گرد هم آمدند. آن‌ها با شاخص‌های مطرح شده در گفت‌وگوها به این نتیجه رسیدند که جمعیت حیات وحش منطقه حفاظت‌گاه منصورآباد، یکی از پرتعارض‌ترین مناطق تحت حفاظت در ایران، کاهش یافته و باید عوامل کاهش جمعیت را شناسایی کنند. شکارچیان دو دلیل عمده کاهش جمعیت را شکار بی‌رویه و خشکسالی عنوان کردند. سرانجام گفت‌وگوهای آن‌ها برای حل این دو چالش، امضای قسم‌نامه‌ای توسط این گروه بود تا علاوه بر این‌که خودشان شکار را در یک بازه زمانی کنار بگذارند، بلکه سایر شکارچیان را هم برای همراهی متقاعد کنند. آن‌ها همچنین تصمیم گرفتند برای جبران خسارت‌های مرتبط با خشکسالی، اقداماتی از جمله آبرسانی را نیز انجام دهند. انجام کارها در یک محدوده صد هزار هکتاری خارج از عهده تعداد محدود آن‌ها بود. چرا که آن‌ها نه نیرو و منابع مالی کافی و نه اختیاراتی داشتند. از طرفی مردم هم باتوجه به این‌که این گروه قبلاً شکارچی بودند، به آن‌ها اعتماد نمی‌کردند. در نهایت به افراد ذی‌صلاح که بین مردم اعتبار داشتند مراجعه و با اقدامات انجام شده در این منطقه به واسطه قرق‌بانان و فعالیت‌های داوطلبانه اعضا در ۱۵ سال اخیر جمعیت حیات وحش منصورآباد روند رو به رشدی داشته است.

گوزن زرد؛ گونه مقدس بازسازی شده در خوزستان

معرفی مجدد گوزن زرد در پارک ملی دز نیز از نمونه‌های بارز و موفق حفاظت مشارکتی بود که در همایش درس آموخته‌های حفاظت مشارکتی به آن پرداخته شد. مقدس بودن گوزن زرد در میان مردم منطقه، بعد از گذشت ۶۰ سال از انقراض این گونه در منطقه و عدم آشنایی مردم، به‌ویژه کودکان و جوانان منطقه با آن، باعث شد به همت موسسه شیردال و همراهی مردم منطقه دز، این گونه در پارک ملی دز رهاسازی شود.

آن‌ها به گونه‌های گیاهی و جانوری را تغییر داده و میان آن‌ها و طبیعت پیوندی دوباره ایجاد می‌کند.

«رضا مولایی» رئیس هیئت‌مدیره انجمن سبزگستران پاقلات

انجمن سبزگستران پاقلات از سال ۱۳۸۲ فعالیت خود را در منطقه جنوب استان فارس آغاز و در سال ۱۳۸۶ انجمن به صورت رسمی ثبت شد. در طول ۲۱ سال حفاظت از این منطقه، ابتدا به شکل تجربی فعالیت‌های خود را با نهالکاری و درختکاری پیش برده و در سه سال نخست در اطراف روستای پاقلات درختکاری انجام شد. برای آبیاری نهال‌ها یکی از شکارچیان منطقه همکاری نمود. بهره‌گیری از ظرفیت شکارچیان در حفظ محیط‌زیست اهمیت زیادی دارد؛ زیرا حفاظت، جز با آموزش به کودکان و بهره‌گیری از ظرفیت و پتانسیل شکارچیان در حفاظت امکان‌پذیر نمی‌باشد.

انجمن سبزگستران پاقلات در حال حاضر ۸۰ نفر عضو دارد و از یک محدوده ۵۳ هزار هکتاری در پاقلات، حفاظت می‌کنند. تشکیل صندوق نذر طبیعت به دلیل نداشتن بودجه یکی از کارهایی بود که در زمینه حفاظت از پاقلات انجام شد. این صندوق کمک کرد برای طبیعت نذورات جمع‌آوری کرده و همچنین آبشخور و ... بسازیم. شکار در پاقلات با سه انگیزه تفریحی، امرار معاش و حس انتقام‌گیری انجام می‌شد. متقاعد نمودن افرادی که با حس انتقام‌گیری به شکار می‌پردازند دشوارتر از انگیزه‌های تفریحی و امرار معاش است؛ اما در نهایت، حفاظت مشارکتی می‌تواند تمام این انگیزه‌ها را از بین ببرد و به احیای جمعیت حیات‌وحش کمک کند. با توجه به این‌که یکی از اعضای انجمن از آموزگاران مدارس است و گاهی اوقات کلاس‌های خود را طبیعت برگزار می‌کند، باید گفت آموزش به دانش‌آموزان از مقاطع تحصیلی پایین‌تر اهمیت زیادی دارد. چرا که اجازه نخواهند داد تا بزرگترها از طبیعت سو استفاده کنند. اگر از عشق انسانی نسبت به طبیعت و حیات‌وحش استفاده کنیم، حتی می‌توانیم شکارچیان را جذب و بین آن‌ها و طبیعت روابط دوستانه ایجاد کنیم.